

РОЗДІЛ 5

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.982

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВЛЕННЯ ЗАПАХОВИХ СЛІДІВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ОГЛЯДУ

PECULIARITIES OF IDENTIFICATION HUMAN'S ODOR TRACES DURING THE INVESTIGATIVE INSPECTION

Гарасимів О.І.,
к.ю.н., доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії факультету № 1
Львівський державний університет внутрішніх справ

Захарова О.В.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії факультету № 1
Львівський державний університет внутрішніх справ

Стаття присвячена постановці однієї з найбільш актуальних проблем, яка виникає під час розслідування кримінальних правопорушень, а саме своєчасному виявленню та вилученню запахових слідів людини під час проведенні такої слідчої (розшукової) дії, як огляд. Мета даної статті полягає в тому, щоб звернути увагу як теоретиків, так і практиків на розставленні акцентів у науковому і практичному обґрунтуванні необхідності правильного та своєчасного виявлення, вилучення та збереження запахових слідів людини, котрі можуть залишатися на різних речах та предметах, виявлених на місці злочину, і бути єдиним джерелом доказів у кримінальному провадженні.

Ключові слова: слідча дія, людина, слід, збереження запахового сліду людини, вилучення запахового сліду людини, огляд речей, біологічний матеріал, запахова інформація.

Статья посвящена постановке одной из наиболее актуальных проблем, которая возникает при расследовании уголовных преступлений, а именно своевременному выявлению и изъятию запаховых следов человека при проведении такого следственного действия, как осмотр. Цель данной статьи состоит в том, чтобы обратить внимание как теоретиков, так и практиков на расстановку акцентов в научном и практическом обосновании необходимости правильного и своевременного выявления, изъятия и сохранения запаховых следов человека, которые могут оставаться на разных вещах и предметах, обнаруженных на месте преступления, и быть единственным источником доказательств в уголовном производстве.

Ключевые слова: следственное действие, человек, след, сохранение запаховых следов человека, изъятие запаховых следов человека, осмотр вещей, биологический материал, запаховая информация.

The article is devoted to the formulation of one of the most pressing problems arising in the investigation of criminal offenses, namely early detection and removal of traces of human olfactory during such investigative action as an overview.

The purpose of this article is to draw the attention of both theorists and practitioners in positioning emphasis in the scientific and practical rationale for proper and early detection, removal and conservation of olfactory traces of man who can be on different things and items found at the crime scene and to be the sole source of evidence in criminal proceedings. Given the above we can draw the following conclusions: the smell traces of man that can detect and remove during a thorough review of the site, view items discovered at the scene, given the victim or offender may be the only source of evidence-based information and assist in the investigation of criminal proceedings. Application odorology in the investigation and the police investigation opens up prospects for rapid disclosure of criminal offenses. The value of dormant olfactory traces for investigators and investigative activities overemphasized. The smell of human is its chemical signature it is deeply personal. The smell of human easily penetrates clothing, shoes, and long held. Using information found in the smell, can successfully investigate complex crimes.

Key words: investigative action, one should, be human olfactory, maintaining olfactory trace human olfactory detection of trace human olfactory removal of trace human inspection of the site, review things biological material olfactory information.

Однією з властивостей матеріального світу є запах, який залишається на різного роду речах і предметах та може сприйматися нюховим центром як людини, так і тварини. Комплексні хімічні та біологічні дослідження довели індивідуальність запаху людини [1, с. 74-75], що дає можливість встановити належність виявленого запахового сліду певному індивідууму.

Після закінчення загального огляду слідчий зі спеціалістом якнайшвидше повинні визначити місця найбільш імовірного знаходження запахових слідів на предметах матеріальної обстановки, з якими взаємодіяв передбачуваний злочинець чи потерпілий [2, с. 10-18]. Такі сліди повинні виявлятися та вилучатися в першу чергу, оскільки самознищення – їхня природна властивість.

Запах людини – це складне утворення молекул пахучих речовин, які виділяються внутрішніми і зовнішніми

органами секретії. Запах людини складається з набору речовин, до яких можна віднести: а) особисті запахи людини, пов'язані з фізіологічною діяльністю різних залоз, захворюваннями окремих органів, дієтою; б) запахи предметів туалету й особистої гігієни; в) запахи, пов'язані з побутовими і професійними умовами праці і проживання [3, с. 25-29]. Такий складний «букет» запахів суто індивідуальний і в кожний конкретний момент дає змогу ототожнювати людину, розшукувати її за запаховими слідами.

Запахові сліди утворюються в результаті безпосереднього контакту різних об'єктів із тілом людини – джерелом, що безперервно генерує пахучі речовини. Ці речовини можна відбирати з тіла, одягу, речей індивідуума, його документів, із поверхневих та об'ємних слідів ніг і рук, із перешкоди, які він долав або ушкоджував, із тіла й одягу жертви, предметів і знарядь злочину, з повітря приміщень,

де суб'єкт постійно або тимчасово перебував і т. д. Носіями запаху служать виділення людини (сеча, сперма та ін.), а також біологічні субстанції, що відокремилися від тіла (волосся, лусочки шкіри тощо).

У процесі невідкладних слідчих (розшукових) дій робота із запаховими слідами здійснюється за загальними правилами, але з урахуванням особливостей, характерних для цих слідів. До таких особливостей належать: створення умов, що забезпечують максимальне збереження запахових слідів; обмеження числа учасників огляду місця події тільки необхідними особами; дотримання правил поведінки та пересування, що виключають псування слідів або їх забруднення сторонніми пахучими речовинами (учасники огляду повинні перебувати в межах відведеної ділянки, пересуватися тільки з дозволу керівника огляду, не палити і не створювати протягів); сувора черговість пошуку й вилучення запахових слідів [4, с. 168-180].

Як ми зазначили вище, під час проведення огляду місця події дуже велике значення має робота із запаховими слідами. На нашу думку, і ми в цьому стоїмо на позиціях В.В. Гриценка [5, с. 20-29], вона (тобто робота із запаховими слідами), зокрема, включає в себе: вивчення обстановки на місці події з виявленням можливих місць перебування запахових слідів, забезпечення їх збереження; побудова версій про дану подію, його учасників та інші обставини, а також про механізм утворення запахових слідів; вжиття заходів щодо виявлення предметів, на яких могли зберегтися запахові сліди; застосування розшукової собаки для затримання злочинця по «гарячих слідах» та з метою виявлення загублених, покинутих або захованих злочинцем предметів, що мають його запахові сліди; вилучення предметів або запахових проб зі слідів, які знайдені на місці події (спеціаліст-криміналіст проводить їх фіксацію, вилучення та упаковку з дотриманням спеціальних правил збереження передбачуваних запахових слідів) [6, с. 53-57].

Як показує практика слідчих та спеціалістів, значну частину слідів, виявлених на місцях пригод та на різних предметах (одязі, зброї та іншому) по розглянутих справах, становлять предмети зі слідами поту, волосся, крові, слини, сперми, сечі. Даний біологічний матеріал характеризується індивідуальним запахом людини. Враховуючи специфіку цих об'єктів, які під час контакту із зовнішнім середовищем значно швидше, ніж інші сліди, втрачають і змінюють свої властивості та ознаки, необхідно більш детально та ретельно оглядати місце події, тіло й одяг потерпілого або підозрюваного, знаряддя злочину та інші предмети, що мають відношення стосуються розслідуваної події. Під час такого огляду можна виявити сліди взаємного контакту, за якого відбувається перенесення мікрооб'єктів, більшу частину яких становлять об'єкти біологічного походження (і серед них – запахові сліди).

Пошук і виявлення запахових слідів, їх вилучення мають свої особливості. Робота зі встановлення запахових слідів починається вже на стадії загального огляду місця події, коли визначаються його межі, здійснюється огляд приміщення або місцевості. На цьому етапі слідчий повинен з'ясувати питання, які є важливими для кваліфікації кримінального правопорушення: місце, час і спосіб вчинення, використані знаряддя і засоби, ознаки, що характеризують суб'єкта, мотиви злочину та інше.

Після закінчення загального огляду механізм злочину, як правило, стає очевидним і слідчий, обговоривши ситуацію із фахівцем, вже визначив місце найбільш імовірного знаходження запахових слідів на предметах матеріальної обстановки, з якими взаємодіяв передбачуваний злочинець. Такі сліди повинні виявлятися в першу чергу, оскільки самознищення – їхня природна властивість. Знання специфіки слідової інформації полегшує цю роботу і допомагає ефективно провести вилучення запахових слідів у стадії детального огляду.

Ми солідарні в даному випадку із С.С. Саміщенком [7, с. 326-330] та можемо стверджувати, що запахові сліди людини можуть утворюватися як у період скоєння злочину, так і на стадії підготовки до його вчинення, а також при спробі приховати злочин. Залежно від виду та способу, а також знаряддя вчинення злочину ми можемо уявити місця та речі, на яких можуть бути залишені запахові сліди людини (зброя, маска, перука, взуття, рукавички, мотузки, сумки, сидіння автомобіля, кермо автомобіля тощо), навіть якщо папілярні візерунки пальців можуть бути стерті, проте знищити запахові сліди складніше, тому що потожирові речовини зберігаються в щілинах, на шорстких ділянках.

Як показує практика, дуже часто злочинці вживають різних заходів щодо знищення запахових слідів на місці вчинення злочину. Намагаються замивати сліди крові, маскувати запахові сліди взуття, посипаючи (або поливаючи) їх різними пахучими та їдкими засобами (тютюн, перець та ін.). Такі дії рідко приводять до успіху, оскільки ці розсіпані (або розлиті) речовини служать хорошим орієнтиром для пошуку необроблених запахових слідів. Також слідчий та спеціаліст повинні знати, що запахові сліди можуть зберегтися на ділянках підходу до і віддалення від місця події. Саме у цій місцевості злочинець менш контролює свої дії: він може викинути недопалок сигарети, виплюнути слину, викинути упаковку від знаряддя вчинення злочину або під час втечі з місця пригоди загубити рукавичку, скинути предмети одягу, у разі скоєння вбивства може залишити сліди крові на підозві взуття, а все це може слугувати запаховою інформацією і бути джерелом доказів у кримінальному провадженні. Однак слід знати, що на відкритому повітрі запахові сліди випаровуються (розсіюються) швидше, ніж у закритих приміщеннях, тому дуже важливо негайно провести огляд на відкритій місцевості. У разі виявлення предметів чи слідів, які можуть бути джерелом запахової інформації, необхідно провести невідкладні заходи із захисту запахових слідів людини від несприятливого впливу кліматичних умов та механічних пошкоджень.

Запахову інформацію про людину можуть нести різні матеріальні об'єкти: а) відокремлені від тіла людини тверді і рідкі частки – шматочки тканини, волосся, кров, пото-жирова речовина, сперма, слина й інші виділення, пов'язані з його фізіологічною діяльністю; б) предмети, що знаходяться в постійному контакті з людиною, – одяг, взуття, особисті речі, наприклад окуляри, гаманець, ключі від квартири і робочого сейфа, запальничка, авторучка, сірники, портфель, дамська сумочка; предмети туалету – гребінець, носова хустка, приколки; в) об'єкти тимчасового контакту з тілом людини – знаряддя вчинення злочину, предмети праці й інструменти; речі матеріальної обстановки і ґрунт, яких торкалася людина безпосередньо або опосередковано в процесі здійснення злочину. Наприклад, запахові сліди людини утворюються у разі безпосереднього торкання предмета босою ногою або опосередковано, коли людина йде у взутті. Навіть незначний час перебування злочинця на місці злочину приводить до того, що там, де він стояв, сидів, лежав, залишаються запахові сліди.

У закритих приміщеннях запах людини може зберігатися до доби. Установлено, що навіть у разі короткочасного перебування людини (протягом 15–30 хвилин) у закритому приміщенні площею не більш 20 кв. м. утвориться запаховий слід. Зразок запаху, узятий із такого приміщення з дотриманням усіх вимог (стерильності), іноді є достатнім для проведення вибірки джерела по його запаху.

Запахові сліди людини за часом збереження прийнято поділяти на три види: свіжі, нормальні і старі [8, с. 128-203]. До свіжих відносять сліди, з моменту утворення яких пройшло не більше години. Нормальними вважають сліди, якщо вони нанесені не більш трьох годин назад.

Якщо ж з моменту утворення сліду пройшло більш трьох годин, запахів слід вважають старим. Приведений розподіл слідів за давністю насамперед стосується слідів, що утворились на предметах тимчасового контакту з тілом людини (сірниках, олівцях, випадкових предметах, використуваних як знаряддя злочину), а також до слідів рук, ніг та інших частин тіла людини.

Вибираючи джерело запахів інформації, слідчий, спеціаліст, оперативний працівник повинні знати, що краще усмоктують і довше зберігають запах людини вовняні тканини, взуття, головні убори, дерев'яні предмети, вологий ґрунт, сніг, трава. Гірше утримується запах на гладких поверхнях, на кам'янистому ґрунті, асфальтних покриттях, металевих виробках. Виявлені на місці події предмети, речі людини є першими джерелами відомостей про особу злочинця. Тому вилучення речових доказів вимагає особливої ретельності та обережності, що дає змогу зберегти їх як джерело запахів інформації.

У разі виявлення запахів слідів у приміщенні необхідно звернути особливу увагу на вузлові місця, а саме: місця укриття злочинців до вчинення злочину; підходи до дверей, вікон ззовні і всередині приміщення; місця, де зберігалися і звідки викрадені цінності; місця боротьби злочинця з потерпілим; сейфи; різні сидіння; місця виявлення викрадених предметів, викрадених цінностей, знарядь вчинення злочину, особистих речей злочинців; шляхи відходу злочинців (коридор, сходові клітки, вихід через вікно чи балкон); місця укриття викраденого (горіще, підвал, пожежна шафа). Слід пам'ятати, що утворення запахів слідів людини, придатних для ідентифікаційного дослідження, безпосередньо пов'язане тільки з тривалим і щільним контактом предмета з людиною, а також із наявністю біологічного матеріалу (кров, слина, сперма, волосся, нігті).

Під час проведення огляду транспортного засобу для виявлення запахів слідів людини необхідно звернути особливу увагу на сидіння, кермо, можливі предмети, залишені злочинцем (упаковка від сигарет, зм'яттий папір,

мотузки, знаряддя злочину й інші сторонні предмети, виявлені в салоні або багажнику автотранспортного засобу), сліди крові (як джерело запаху суб'єкта) при самопораненні злочинця або заподіянні йому ушкоджень потерпілим тощо.

Розслідуючи кримінальні провадження в справах проти статевої свободи та статевої недоторканості особи у справах про вбивство чи фізичне насильство, необхідно оглянути потерпілого та звернути особливу увагу на наявність усіх слідів, що можуть залишитись як на тілі, так і на одязі потерпілого. У разі виявлення слідів крові, стороннього волосся, подряпин, ознак фізичного насильства (наприклад, згвалтування) слідчий повинен провести пошук волосся злочинця в певних місцях (у нашому прикладі – на поверхні стегон, лобку). Під час огляду трупа можна виявити волосся злочинця, затиснуте в руках потерпілого. Якщо жертві затискали рот, утримували її за руки і так далі, на цих ділянках тіла іноді протягом години зберігаються запахів сліди злочинця. У разі затримання по гарячих слідах підозрюваного є велика ймовірність залишення запахів слідів потерпілим на злочинці (волосся, слина, кров, сеча, відбитки зубів, поверхневий епітелій шкіри потерпілого під нігтями підозрюваного).

Враховуючи вищевикладене, можемо дійти таких висновків: запахів сліди людини, які можна виявити та вилучити під час ретельного проведення огляду місця події, огляду речей, виявлених на місці події, огляду потерпілого чи особи злочинця, можуть бути єдиним джерелом доказової інформації та сприяти у розслідуванні кримінального провадження. Застосування одорології в слідчій та розшуковій діяльності поліції відкриває широкі перспективи у швидкому розкритті кримінальних правопорушень. Значення законсервованих запахів слідів для слідчої та розшукової діяльності важко переоцінити. Запахи людини є його хімічним підписом, він глибоко індивідуальний. Запахи людини легко проникає в одяг, взуття та довго утримується. Використання інформації, яка є в запахах, дає змогу вдало розслідувати складні злочини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безруков В.В., Винберг А.І. та ін Нове в криміналістиці / В.В. Безруков, А.І. Винберг [та ін.] // Соц. законність . – 1965 . – № 10. – С.74–75.
2. Гриценко В.В. Освіта, збереженість і можливість дослідження запахів слідів людини : методичні рекомендації / В.В. Гриценко, А.Б. Обідіна, В.І. Старовойтов. – М.: ЕКЦ МВС Росії, 1999. – 36 с.
3. Біленчук П. Д. Методичні аспекти одорології (науки про запахи) / П. Д. Біленчук, О.М. Марчук // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення розкриття і дослідження злочинів криміналістичними методами. – К. : Укр. акад. внутр. справ, 1992. – С. 25–29.
4. Благута Р.І. Криміналістика : навчальний посібник / Благута Р.І., Пряхін Є.В. та ін.; [за заг. ред. Є.В. Пряхіна]. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 168–180.
5. Гриценко В.В., Обідіна А.Б., Старовойтов В.І. Вплив фактору часу на освіту, збереженість і можливість дослідження запахів слідів людини : методичні рекомендації / В.В. Гриценко, А.Б. Обідіна, В.І. Старовойтов. – М.: ЕКЦ МВС Росії, 2000. – 40 с.
6. Панфілов П.Б. Використання запахів об'єктів у викритті злочинів / П.Б. Панфілов, В.І. Старовойтов, Д.А. Сергійевський // Оперативно-пошукова робота. – №1. – М: МВС РФ, 2002. – С. 53–57.
7. Самищенко С.С. Лабораторний аналіз запахів, вилучених з місць подій / С.С. Самищенко // Судова медицина. – М. : Право і закон, 1996. – С. 326–330.
8. Райт Р.Х. Наука запахи / Р.Х. Райт ; переклад з англійської. – М. : Світ, 1966. – 224 с.